

Un cărturar de origine română: Martin Haczius

Cosmin POPA-GORJANU

Istoria medievală a românilor transilvăneni include și evoluțiile de excepție ale unor familii nobiliare care s-au desprins din cadrele de viață obișnuite ale românilor, în mare măsură determinate și circumscrise de confesiunea ortodoxă, și care, adoptând credința romano-catolică, au putut accede la pozițiile superioare ale societății. Exemplele sunt puține și faptul că au apărut destul de rar constituie un stimulent serios pentru abordarea lor sistematică. Un astfel de caz este cel ilustrat de evoluția familiei și biografia intelectualului de origine română Martin Haczius, canonic orădean din prima jumătate a secolului al XVI-lea, care a rămas cunoscut posterității în calitate de umanist și bibliofil.

De mai multă vreme studiile și cercetările privitoare la istoria și evoluția elitelor românești din Transilvania au semnalat numele umanistului de origine română Martin Haczius. Recuperarea și aducerea sa oarecum în atenția cercetătorilor a fost posibilă grație studiilor de istoria cărții în Transilvania ale lui Zsigmond Jakó, care a identificat o bună parte a cărților care au aparținut umanistului, cu ajutorul numeroaselor *ex-libris*-uri cu care acesta obișnuia să își însemneze cărțile¹. A urmat în mod firesc cercetarea datelor despre biografia și originea aceluși bibliofil, descoperindu-se astfel legătura dintre colecționarul cărților și familia de nobili români plecați pe la 1480 din Ostrovul Hațegului la Șard, în comitatul Cluj, unde, datorită provenienței, au primit numele de Haczaki, echivalentul maghiar al românescului Hațegan. Prin aceste contribuții, pe plan istoriografic, Martin Haczius apărea alături de alți umaniști români din Transilvania secolului al XVI-lea precum Nicolaus Olahus și Filip More de Ciula². Dacă prin strădaniile lui Ștefan Bezdechi, I. Firu, Corneliu Albu, Ioan Drăgan și ale altor cercetători, istoriografia românească are deja studii de bază privind viața și opera celor doi umaniști citați mai sus, în ceea ce privește biografia lui Haczius cunoștințele istoriografice au rămas la un nivel scăzut. Între timp, un avans remarcabil al studiilor de istorie a elitelor românești din Hațegul medieval a deschis posibilități noi de întregire a datelor sumare privind originea și istoria familiei umanistului. Lipsa unui studiu consistent despre Martin Haczius și insuficiența datelor pe care istoriografia românească le posedă până în prezent se explică și prin penuria severă a surselor în spațiul nostru. Până la identificarea unor noi izvoare, interne sau externe, lărgirea informațiilor despre acest umanist se poate face numai în două direcții, și anume prin abordarea istoriei familiei și a biografiei umanistului pe baza izvoarelor documentare disponibile și prin investigarea laturii intelectuale a vieții lui Haczius.

¹ S. Jakó, *Philobiblon transilvan*, București, Kriterion, 1977; 65-70.

² I. S. Firu, C. Albu, *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolaie Românul, 1493-1568): texte alese*, București, Ed. Științifică, 1968; I. Drăgan, *Diplomatul și umanistul de origine română Filip More din Ciula (1470-1526)*, în *Apulum*, XXI, 1983, p. 183-189.

Cu toate că preocupările istoriografice referitoare la Haczius sunt destul de vechi, cercetările asupra acestuia au fost sporadice și numai cu rare realizări notabile. Studiarea sa din perspectiva istoriei literaturii a început după mijlocul secolului XIX, însă fără să atingă rezultate deosebite, ba chiar reușind să abată cercetarea pe piste false. Abia în ultimele trei decenii cercetarea istorică a avut mai mult succes în investigațiile asupra acestui intelectual. Deși, prin specificul și destinația lor, cataloagele de bibliotecă nu sunt producții istoriografice propriu-zise, totuși, întrucât primele semnalări ale lui Haczius se află în astfel de instrumente auxiliare, merită menționate și acestea. Un codice grecesc al scrierilor lui Claudius Ptolemeu purtând *ex-libris*-ul lui Haczius, una dintre cele mai valoroase piese care compuneau colecția sa, a ajuns în Biblioteca Națională din Viena. Astfel încă din secolul al XVIII-lea în cataloagele bibliotecii vieneze se face menționarea lui Martin Haczius, "prepozitul capitlului mic din Oradea", ca fost posesor al acestui manuscris³.

O contribuție mai însemnată poate fi considerată publicarea de către József Kemény în anii 1857 și 1861 a dedicației în versuri latine a lui *Martinus Hatzius Transylvanus*, aflată la începutul ediției operelor lui Pomponius Mela, tipărită de umanistul elvețian Joachim Watt, sau Vadianus, la Viena în 1518⁴. Fără să încerce să deslușească originea autorului, Kemény a inclus versurile lui Haczius într-un studiu dedicat poeziilor ardeleni din secolul al XVI-lea punându-l alături de alți autori sași⁵. Un indiciu al presupunerii unei origini săsești este plasarea observațiilor referitoare la Haczius în manuscrisul pe care Kemény l-a închinat erudiților sași transilvăneni⁶. Lipsa cercetărilor temeinice privind originea autorului dedicației, conjugată cu această presupunere falsă, la care se adaugă existența în aceeași epocă în viața culturală a Transilvaniei a trei intelectuali cu numele de Martinus Hentius, a fost de natură să complice lucrurile provocând confuzii și făcându-i pe istoricii sași precum Karl Schwartz, Friedrich Teutsch și Karl Kurt Klein să-l considere pe Haczius sas sibirian⁷.

Zsigmond Jakó, prin cercetări atente ale istoriei cărții, are meritul de a fi lămurit aceste confuzii. Poate că și astăzi ar fi dăinuit aceeași eroare dacă pe volumul cuprinzând operele lui Platon nu s-ar fi aflat *ex-libris*-ul: *Martini Haczaky praepositi sum*. Din cele câteva astfel de înscrisuri cunoscute, prin care intelectualul orădean obișnuia să-și semnaleze posesia asupra cărților sale, acesta este singurul în care nu a folosit forma latinizată a numelui său, adică *Haczius*, ci pe cea curentă a familiei sale. De aici până la clarificarea confuziei nu era decât o

³ H. Hunger, *Katalog der griechischen Handschriften der österreichischen Nationalbibliothek*, Teil I, Wien, 1961, p. 1. Vezi lista cataloagelor mai vechi care semnalează codicele care a aparținut lui Haczius.

⁴ Kemény J., *Történelmi és irodalmi kalászatok*, Pest, 1861, p. 89-90. Publicăm și noi textul dedicației mai jos, v. nota 38.

⁵ Jakó Klára, *Erdélyi könyvesházak. Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579-1604*, I, Szeged, Scriptum, 1991, p. 37.

⁶ J. Kemény, *Lexicon Saxo-Transilvanicum*, II, p.152. (Manuscris păstrat în Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca).

⁷ Apud Jakó Klára, *op.cit.*.

chestiune de examen grafologic și comparație cu celelalte *ex-libris*-uri cu conținut diferit, dar care dovedeau că este vorba de aceeași mână. Astfel s-a putut ajunge la adevărata identitate a intelectualului și, de aici, cercetările au putut să meargă înspre familia Haczaki, semnalată în paginile referitoare la familiile nobiliare din comitatele Cluj și Hunedoara de către Dezső Csánki în a sa geografie istorică a Ungariei în epoca Hunedorenilor⁸. Toate aceste date răslețe au fost adunate și conexeate pentru prima dată în mod corespunzător de Zsigmond Jakó, și prezentate în secțiunea dedicată trecutului bibliotecilor medievale transilvănene, în care cea de la Oradea constituia una dintre cele mai importante din cele cunoscute, iar Haczius era prezentat drept unul dintre colecționarii de cărți din acest centru. Același istoric a reconstituit colecția de cărți hacziană prezentând totodată și puținele date biografice cunoscute, și pe cele indicând originea românească a posesorului colecției⁹. Cea mai recentă reluare a subiectului aparține Klarei Jakó. Volumul pe care l-a dedicat reconstituirii istoriei primei biblioteci universitare clujene include și câteva pagini referitoare la biblioteca lui Haczius și totodată importante precizări de natură istoriografică, ușoare aprofundări ale ascendenței și biografiei bibliofilului și lista cunoscută a cărților¹⁰.

În atenția noastră a stat cercetarea activității cărturărești a acestui intelectual, care ilustrează un model complex de evoluție socială și culturală a elitelor românești din Transilvania medievală. Totodată cercetarea genealogiei și a istoriei familiei Haczaki de Șard și Ostrov se impunea pentru a putea avea o imagine cât mai completă a condițiile care au contribuit la o astfel de evoluție. În privința lui Martin Haczius am considerat că este necesară o investigație care să pună în lumină și alte fațete ale activității sale cărturărești, fără îndoială prezente, pe lângă cele de colecționar și prețuitor al cărților.

Genealogia familiei Haczaki

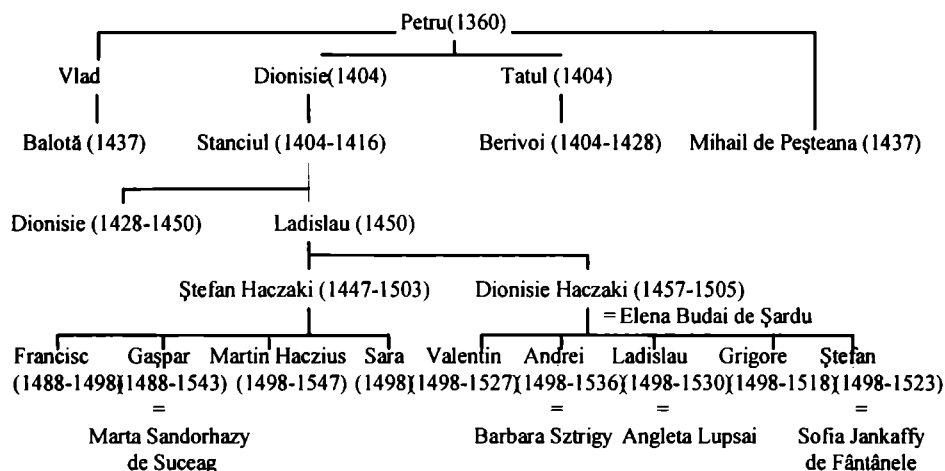
Martin Haczius era fiul lui Ștefan Haczaki, pe care îl aflăm în documente în a doua jumătate a secolului XV ca nobil de Ostrov și apoi de Șard. La începutul secolului nostru în istoriografia maghiară se cunoștea că Ștefan și Dionisie Haczaki erau originari din Ostrovul Hațegului și se mutaseră în comitatul Cluj pe la mijlocul secolului XV ca urmare a unor căsătorii¹¹. Informația este parțial corectă. În cele ce urmează vom încerca să schițăm genealogia stăpânilor Ostrovului, fragmentară și incertă pe alocuri, așa cum reiese din izvoarele documentare.

⁸ Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, Budapesta, 1913, p. 120, 499.

⁹ S. Jakó, *loc.cit.*

¹⁰ Jakó Klára, *op.cit.*, p. 37-43.

¹¹ Csánki D., *op.cit.*, p. 120, 499.

Schița geneologică probabilă a familiei Haczaki (sec. XIV-XVI)

Cel mai timpuriu personaj menționat de izvoarele documentare cunoscute, care ar putea fi pus la începutul arborelui geneologic, este protopopul Petru de Ostrov care în anul 1360 făcea parte dintre asesorii jurați convocați în adunarea cnezială de la Hațeg¹². Doar peste patru decenii avem din nou mențiuni documentare ale stăpânilor Ostrovului. După ce un anume Dionisie de Ostrov participă ca jurat în adunarea cnezilor și nobililor din districtul Hațeg în anul 1402¹³, aflăm că în anul 1404 cnezii Stanciul, fiul lui Dionisie și Berivoi, fiul lui Tatul obținuseră scutire de întreaga dare din a treia parte a cnezatului Ostrov care ținea de ei pentru slujbele aduse voievodului Transilvaniei în cursul unei expediții militare¹⁴. Să reținem deci că deja la începutul secolului al XV-lea stăpânirea cnezatului Ostrov se exercita de către trei ramuri ale unei mai vechi familii, probabil de curând ieșite din stăpânirea în devălmășie. Membrii acestei ramuri sunt atestați pentru încă două decenii. Astfel în anul 1409 aceiași Stanciul și Berivoi erau beneficiarii unei scutiri de dări și slujbe pentru satul Poiana Pinului, pe care ei susțineau că îl curățiseră de răufăcători și îl populaseră de curând¹⁵. Ulterior, în anii 1412, 1416, 1418 și 1428 ei vor obține confirmări succesive ale scrisorii privilegiale din anul 1404 din partea voievozilor Transilvaniei¹⁶. Urmează după această dată o întrerupere a seriei de documente ale acestei ramuri¹⁷. În anul 1436 un document emis de cancelaria regală menționează printre stăpânirile lui Mihail de Peșteana, un alt nobil hațegan, și părți de posesiune la Ostrov. Este posibil ca

¹² *Documenta Romaniae Historica*, C, XI, p. 506-10, nr. 482.

¹³ A. A. Rusu; I. A. Pop, I. Drăgan, *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul XV*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1989, p. 36, nr. 3. (În continuare citat prescurtat *ITH*).

¹⁴ *Ibidem*, p. 39, nr. 6.

¹⁵ *Ibidem*, p. 58, nr. 27.

¹⁶ *Ibidem*, p. 63, nr. 35, p. 68, nr. 41, p. 71, nr. 43, p. 77, nr. 58.

¹⁷ A. A. Rusu, *Ciitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997, p. 244.

acesta să fie un reprezentant al celei de a doua ramuri cu stăpâniri la Ostrov¹⁸. Doi ani mai târziu este menționat un anume Balotă de Ostrov, posibil membru al celei de a treia ramuri¹⁹.

De prima ramură putem lega personajele menționate de un act de zălogire datat cu aproximație la mijlocul secolului al XV-lea. Atunci, un anume Dominic de Ostrov, fiu al răposatului Dionisie, zălogea lui Ștefan, fiul lui Ladislau de Ostrov, două sesii iobăgești aflate oriunde în posesiunile lor devălmășe Ostrovul de Sus, Ostrovul de Jos și Ohabița²⁰. Precizarea din document referitoare la stăpânirea în devălmășie a posesiunilor menționate atestă o relație de rudenie între cei doi parteneri ai tranzacției și este foarte probabil ca părinții lor decedați, Dionisie și Ladislau de Ostrov să fi fost fiii lui Stanciu de Ostrov. Ștefan de Ostrov apare de mai multe ori în perioada 1447-1459 în diferite documente figurând ca om de măturie la procedurile de introducere în stăpânire. Începând din 1457 alături de el este menționat și Dionisie de Ostrov cu aceleași rosturi. Un act din 1459 îl menționează alături de Dionisie pe Sandrin de Ostrov²¹. După această dată nu mai cunoaștem nici o știre despre cei investigați până în anul 1481, când Ștefan și Dionisie de Ostrov reapar, de data aceasta în rândul stăpânilor Șardului de lângă Cluj. S-a apreciat în istoriografie că mutarea ostrovenilor în comitatul Cluj s-a produs pe la mijlocul secolului XV ca urmare a legăturilor matrimoniale. Această presupunere a lui Csánki a fost acceptată și preluată și în istoriografia mai nouă²². În legătură cu această aserțiune se pot face obiecții: datarea mutării hațeganilor la mijlocul secolului este prea timpurie și nu există nici o informație documentară care să susțină o astfel de ipoteză, dimpotrivă datele pe care le-am prezentat ne îndreptățesc să credem că mutarea nu a putut avea loc mai devreme de 1459. Pe de altă parte nu este cert că motivația mutării a constat din legăturile matrimoniale. Ștefan Haczaki este pomenit la Șard, întâia dată, într-un document din anul 1481, ca participant la împărțirea unei moșii împreună cu alți nobili de Șard. Este singurul document, din cele pe care le cunoaștem, în care tatăl umanistului poartă încă predicatul nobiliar indicând cu precizie originea sa, *de Ostrov*²³. În toate celelalte mențiuni ulterioare va purta numai predicatul *de Șard*. Acest fapt poate fi interpretat ca semn al unei sosiri apropiate în timp de data emiterii documentului. Oricum la această dată, așa cum se indică în document, Ștefan Haczaki era deja unul dintre nobilii posesori în Șard. Mai târziu, în 3 mai 1488, Ștefan Haczaki,

¹⁸ *ITH*, p. 92-94, nr. 74. Nu este totuși exclus ca Mihail de Peșteana să fi intrat în stăpânirea părților de posesiune de la Ostrov în urma unei cumpărări, dar întrucât informația documentară este deficitară această ipoteză nu poate fi dovedită.

¹⁹ Un document emis în 2 martie 1438 (*ITH*, p. 95-98, nr. 76) menționează împotrivirea pe care o face Balotă de Ostrov împreună cu Mic de Totești pentru părți de posesiune din Poieni și Totești dăruite lui Mușină de Densuș. În 13 februarie 1439, Balotă, fiul lui Vlad și Dragoslav de Cârnești cereau să fie puși în stăpânirea posesiunilor Poieni și Totești. Aceste date sugerează că Balotă, fiul lui Vlad din ultimul document ar putea fi identic cu Balotă de Ostrov menționat mai sus.

²⁰ *ITH*, p. 174, nr. 151.

²¹ *Ibidem*, p. 192, nr. 171, p. 204, nr. 175, p. 215-21, nr. 187, 188, 189, p. 227, nr. 195, p. 244, nr. 210.

²² S. Jakó, *Philobiblon*, p. 65; Jakó Klára, *op. cit.*, 38.

²³ Jakó Zs., *A Kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289-1556)*, I, Budapest, Akadémiai, 1990, p. 795, nr. 2325. (În continuare prescurtat *KmJkv*.)

împreună cu fiii săi Francisc și Gașpar, achiziționa de la Ioan de Șard o sesie iobăgească pustie pentru suma de 25 de mărci de argint²⁴. Următorul document, din 26 august 1498, cuprinde prima menționare a lui Martin Haczzius. La acea dată Ștefan Haczaki și copiii săi Francisc, Gașpar, Martin și Sara împreună cu fratele lui Ștefan, Dionisie, cu fiii săi Valentin, Andrei, Ladislau, Grigore, și Ștefan, solicitau transcrierea unui document emis de regele Matia Corvinul privitor la două sesii iobăgești din localitatea Beudiu din comitatul Solnocul de Mijloc, pe care ei le donau mănăstirii dominicane Sf. Maria din Cluj²⁵.

În legătură cu relațiile matrimoniale pe care proaspăt sosiții hațegani le-au avut în Șard cunoaștem numai că Dionisie Haczaki a fost căsătorit cu o nobilă locală, anume Elena Budai de Șard. În ceea ce îl privește pe Ștefan Haczaki nu avem nici o dată privitoare la o eventuală legătură matrimonială în același mediu, și întrucât o astfel de relație ar fi trebuit să fie reflectată documentar în vreun fel (după cum s-a întâmplat în cazul fratelui său ale cărui legături de rudenie locale, prin soția sa, sunt des pomenite), înclinăm să credem că soția lui nu a fost o localnică. Căsătoria lui Dionisie Haczaki cu o localnică a fost considerată de către istorici drept motivul mutării hațeganilor în Șard. Credem însă că este cel puțin la fel de plauzibilă ipoteza unei pătrunderi înaintea încheierii oricăror legături matrimoniale. Probabil că în deceniile șapte și opt Ștefan și Dionisie de Ostrov au părăsit Hațegul natal pentru a se implica în activități pe care nu le putem decât bănuși, într-un mediu străin, care le-a și atribuit numele de familie *Haczaki-Hațegan*. De aceste activități se leagă dobândirea de posesiuni în comitatele Cluj și Solnocul de Mijloc. Aceasta ar explica întreruperea mențiunilor lor documentare în Hațeg după 1459. Pătrunderea în Șard ar fi putut avea loc și ca urmare a unei cumpărături²⁶.

Ștefan Haczaki a mai fost pomenit în documente din anii 1499, 1501 și 1502 când, împreună cu fratele său, a fost implicat în diferite operațiuni juridice legate de proprietățile funciare. În anul 1499 îl chemau în judecată pe Gașpar Horvat de Adămuș în legătură cu zălogirea unei bucăți de pământ din Șard care trebuia după părerea lor să fie reevaluată²⁷. În anii 1501 și 1502 Ștefan și Dionisie Haczaki erau chemați la porunca voievodului Transilvaniei pentru a depune mărturie într-un proces iscat între nobilii de Sumurduc²⁸. Dintre descendenții lui Ștefan Haczaki se pare că au supraviețuit numai Gașpar și Martin. Deoarece Francisc și Sara nu mai sunt pomeniți după 1498 putem presupune că aceștia s-au stins la o vârstă fragedă. După 1503 nici Ștefan Haczaki nu mai este menționat. Fratele său Dionisie era încă în viață în 1505, iar un document din 1516 menționează limpede încetarea sa din viață.

²⁴ *Ibidem*, II, p.58, nr. 2671.

²⁵ *Ibidem*, II, p.167, nr. 3065.

²⁶ Documentele destul de numeroase care s-au păstrat indică situația economică precară a unor nobili de Șardu obligați adeseori să recurgă la înstrăinarea prin zălogire sau vânzare ale părților lor de moștenire. Astfel nobilii din vecinătatea Șardului precum cei din Gîrbău și Vechea au devenit proprietari la Șardu. (*KmJkv*, *passim*).

²⁷ Dl. 65443.

²⁸ *KmJkv*, II, p.210-211, nr. 3223, 3225.

Se pare că singurul moștenitor al lui Ștefan Haczaki a fost Gașpar, pomenit de altfel în documente ca proprietar al patrimoniului familiei atât la Șardu cât și la Ostrov. În anul 1518 el este pomenit în calitate de posesor al unui fânaț la Șardu, în 1523 figura alături de vărul său, Andrei Haczaki, în rândul avocaților angajați de o anume Veronica, soția lui Ladislau Gezthragi. În același document apărea și Ambrozie Sandorhazy de Suceag, care nu este altul decât tatăl soției lui Gașpar Haczaki, Marta Sandorhazy²⁹.

În anul 1524, Gașpar Haczaki *de Ostrov* zălogea canonicilor capitlului transilvan, părțile sale de posesiune din Ostrovul de Jos, Ostrovul de Sus și Ohabița pentru suma de 40 de florini reprezentând valoarea dijmelor datorate. Reprezentantul capitlului în această tranzacție era Toma Sandorhazy de Suceag, fratele lui Ambrozie Sandorhazy, socrul lui Gașpar³⁰. Credem că identitatea acestui personaj cu fratele umanistului este neîndoielnică. Singurul motiv de îndoială ar consta din utilizarea particulei de nobilitate originare, diferite de cea folosită deja de multă vreme, anume cea *de Șardu*, motiv ușor înlăturat de contextul documentului care nu privește posesiunile din comitatul Cluj. Pe de altă parte un ostrovean, care s-ar fi numit tot Gașpar, nu putea să fie numit și *Haczaki* într-o regiune unde toți erau hațegani. Practic, la o distanță de aproximativ patru decenii avem o nouă știre care confirmă nu numai existența unor legături ale familiei umanistului Martin Haczius cu regiunea de baștină, dar chiar menținerea drepturilor ei de posesiune în moșiile strămoșești.

Un alt aspect important, demn de subliniat, este faptul că datoriile pentru care se zălogeau părțile de posesiune ale lui Gașpar Haczaki erau dijmele, datorate în mod obișnuit bisericii romano-catolice de credincioșii săi. Acesta este unul din documentele târzii care dovedesc trecerea la catolicism a familiei umanistului, fapt sugerat încă de onomastica catolică a unor membri ai familiei nobile de Ostrov³¹. Este însă imposibil de precizat când anume s-a produs trecerea la confesiunea romano-catolică. Fapt este că nou veniții hațegani făceau în 1499 o donație mănăstirii dominicane Sf. Maria din Cluj, ceea ce sugerează atașament față de catolicism³². Să mai adăugăm că Gașpar Haczaki a mai fost menționat în 1543 în calitate de *notarius sedis* al conventului Cluj-Mănăstur³³.

Martin Haczius s-a născut la o dată necunoscută cu precizie, între 1488, data la care un document menționează numai pe frații săi mai vârstnici, Gașpar și Francisc, și 1498, data următorului document care îl menționează pentru întâia dată. Datele cu privire la viața sa sunt puține. Apare iarăși, în documentele de care dispunem, ca student al Universității din Viena, începând din anul 1516³⁴, unde se pare că a învățat timp de doi ani, avându-l ca profesor pe umanistul elvețian

²⁹ *Ibidem*, II, p.337, nr. 3661, 3662, p. 421, nr. 3955, p.499, nr.4058.

³⁰ *Ibidem*, II, p. 436, nr. 4012.

³¹ Unul din ostrovenii menționați cândva la mijlocul secolului XV se numea Dominic, vezi *ITH*, p.174, nr.151. Totuși se pare că onomastica românească s-a menținut la alte ramuri ale familiei nobile de Ostrov.

³² Vezi nota nr. 25.

³³ *KmJkv*, II, p. 645, nr. 4797.

³⁴ Tonk S., *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukarest, Kriterion, 1979, p. 287.

Joachim Watt, sau Vadianus. Probabil că a fost în relații bune cu acest profesor de poetică, deoarece în anul 1518 acesta îi acorda posibilitatea de a-și publica versurile la începutul volumului cuprinzând operele lui Pomponius Mela. Aceste versuri, adresate cititorilor, reprezintă singurele producții publicate ale lui Haczius, cunoscute până în prezent. Urmează din octombrie 1518, cursuri la Universitatea din Cracovia și după numai două luni obține titlul de *baccalaureus* în teologie³⁵. Ipoteza lansată de unii cercetători, potrivit căreia după acest stagiul cracovian ar fi urmat studii și în Italia, deși nu este susținută decât de scrierea umanistă italienească a lui Haczius, merită să fie luată în seamă. Venirea sa la Oradea este legată de ambianța umanistă a curții episcopului orădean Francisc Perényi, și este datată cu aproximație înainte de 1526. Se cunoaște cu certitudine faptul că în anul 1538 era prepozit al capitolului mic din Oradea³⁶, iar în anul 1544 era numit episcop onorific de Citrum, în Macedonia și sufragane al episcopului George Martinuzzi³⁷. Această funcție a deținut-o până în anul 1547 când a fost înlocuit la cererea sa.

Intelectualul Martin Haczius

În cele de mai jos ne propunem să prezentăm acele date care se referă la cărturarul Haczius. Trăsăturile cele mai importante care au determinat reținerea personalității lui Haczius ca o figură de cărturar demnă de atenție constau din pasiunea sa de colecționar de manuscrise și tipărituri. Cercetările anterioare au fost mai ales preocupate de reconstituirea bibliotecii sale, atât în ceea ce privește componența ei, cât și referitor la destinul cărților înainte și după încetarea din viață a posesorului. Descrieri competente și detaliate ale acestora au fost făcute deja de autorii menționați, ceea ce ne permite numai o prezentare restrânsă.

Una dintre valorile bibliotecii sale o reprezintă deja menționatul codex grecesc care cuprinde opera geografului antic Ptolemeu, copiat în 1454 de către Johannes Thessalus Scutariotes, la Florența. Unele însemnări ale lui Haczius demonstrează că el a utilizat această operă geografică în studiile sale. Codexul se află în Biblioteca Națională din Viena. Se mai cunosc câteva lucrări tipărite în perioada incunabulară și cea imediat următoare. Una din cele mai importante cărți care a beneficiat de atenția stăruitoare a lui Haczius este *Historia naturalis* a lui Plinius cel Bătrân, tipărită la Parma în 1476. Apoi operele lui Platon, traduse în latină și însoțite de comentariile lui Marsilio Ficino, tipărite la Veneția în 1491 și un volum conținând scrierile lui Aristotel, tipărit în 1496 la Veneția (purtând numeroasele adnotări de student ale lui Ladislau de Gyula, student la Cracovia în 1517-1518) s-au aflat deasemenea în biblioteca sa. La aceste opere se adugă un volum din poemele lui Claudianus Claudius tipărit la Veneția în 1495. Aceste cărți se păstrează actualmente la Biblioteca Academiei Române din Cluj. Ultima carte cunoscută a bibliotecii lui Haczius este un volum conținând la un loc *Utopia* lui Thomas Morus (Basel, 1518), și două scrieri ale unui scriitor venețian, Johannes

³⁵ J. Muczkowski, *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate Jagellonicae ab anno 1402 ad annum 1849*, Cracovia, 1849, p. 167.

³⁶ V. Bunyitay, *A váradi püspökség története*, Oradea, 1883, p. 166, 179.

³⁷ G. Pray, *Specimen hierarchiae Hungariae*, II, Posonii et Casovie, 1779, p. 187.

Bassadona (*De veriori mortalium fine et foelicitate dialogus*, Veneția, 1518, *Liber Jesu filii Syrach ecclesiasticus*, Viena, 1519), păstrat în biblioteca mănăstirii franciscane din Gyöngyös, Ungaria.

Martin Haczius a publicat extrem de puțin, din câte cunoaștem. Singurele lui rânduri tipărite sunt versurile în latină aflate la începutul volumului cuprinzând operele lui Pomponius Mela³⁸. Însă însemnările numeroase pe care obișnuia să le facă pe marginile paginilor din cărțile sale indică o activitate de cercetare stăruitoare. În condițiile lipsei altor izvoare, aceste însemnări se dovedesc singurele surse care mai permit o investigație asupra aceluși cărturar.

Se remarcă cu deosebire *Istoria naturală* a lui Plinius, considerată adevărată enciclopedie a lumii antice, a fost una dintre lucrările intens utilizate de umaniști. Glosele latinești sau grecești ale lui Haczius se întâlnesc în acest volum aproape pe fiecare pagină. Diferite însemnări de lectură marchează rânduri sau paragrafe ori indică anumite părți ale paginii. Haczius a citit întreaga carte făcând uneori și comentarii. Se întâlnesc aici două tipuri de scriere care lasă la prima vedere impresia existenței a două mâini diferite. Este vorba de însemnări făcute cu cerneală de culoare roșie-brună, cu litere mari care le imită pe cele de tipar. Însemnările din această categorie sunt mai ales nume de persoane sau locuri și probabil că aveau rostul de indicatoare, pentru o regăsire mai rapidă a datelor despre anumite subiecte. Cealaltă categorie o reprezintă însemnările cu cerneală neagră, cu litere mici, scriere identică prin formă cu *ex-libris*-urile. Această categorie este cea mai interesantă și relevantă prin faptul că furnizează cele mai multe date suplimentare care pot sugera anvergura intelectuală a cărturarului. Le vom prezenta pe cele mai interesante și concludente.

Chiar la începutul primei sale cărți, Plinius făcea în dedicația către Vespasian o aluzie la Catullus și la cei doi prieteni ai acestuia: Veranius și Fabullus. Editorul însă a tipărit greșit numelor celor doi distorsionându-le în *vernaculis* și *famullis*. Haczius a scris deasupra cuvintelor greșite terminațiile corecte care făceau *veraniolis* și *fabullis*. Cei doi, Veranius și Fabullus, au fost pomeniți de câteva ori în poemele lui Catullus, iar Haczius, prin discretele intervenții, demonstrează că avea cunoștință de opera acestui autor, tipărită până la 1500 de opt ori³⁹. Am putea presupune chiar existența unei ediții în biblioteca lui Haczius.

În cartea a II a, cap. XI, *De Lunae natura*, Plinius îl pomenea pe Endymion, erou al mitologiei grecești, drept primul om care a făcut observații astronomice referitoare la Lună, de unde apoi s-a născut legenda iubirii dintre acest erou și Selena. Fără ca în textul plinian să existe vreo localizare, Haczius a notat în

³⁸ "Martinus Hatzius Transylvanus ad Lectorem/ Stagna, lacus, fluvios, et apertas aequoris undas/ Noscere si tractus, rura, nemusque paras/ Quos dedit Oceanus campos, rapuitque profundas,/ Cynthia dum rapido vertitur axe madens,/ Denique qua trifidi pateat tibi machina mundi,/ Circuat et gemino Delius orbe Solum./ Summis ab exiguo, quem cervis, cuncta libello./ Perlege, parva legis, comoda multa feres./ Saepius in medico magnus cinere ignis habetur,/ Et brevis ingenti vena redundat aqua/ Nemo superficies (vulvus nam pascitur illis)/ sanus amat, fruges interiora dabunt", apud Kemény J, *Történelmi*, p. 89-90.

³⁹ *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, VI, Leipzig, 1934, p. 321-324.

dreptul paragrafului: *in Lathmo Cariae montis obhoc*. Localizarea pe care o făcea Haczius este corectă. Mitul iubirii dintre Endymion și Selena a fost destul de cunoscut; devenind un motiv poetic, se întâlnește de exemplu în *Tristele* lui Ovidius sau la Cicero, în *Tusculane*, dar localizarea mormântului eroului în muntele Latmon din Caria se află în operele lui Strabo și Pausanias. Și în alt loc Haczius menționează pe Strabo, ceea ce sugerează că Haczius cunoștea opera acestuia; în privința lucrării lui Pausanias, *Călătorie în Grecia*, știm că a fost tipărită o dată până la 1500⁴⁰, și nu este exclus să fi figurat printre lecturile lui Haczius.

Însemnări ceva mai extinse se află pe marginea unor pasaje din cartea a VI-a, care se ocupă cu geografia Asiei, capitolul VII, intitulat *Gentes circa Maeotim*. În acest pasaj Plinius a enumerat o serie de popoare care locuiau în jurul mării Azov. Haczius a făcut unele notații cu privire la aceste informații. Astfel el a scris: *Zinchi Ptol./Zygae. Hermol/Echateus hic/ Strabo circa Bosphor Cimerium ponit/ Thurce an Lectio Temerinda/ Zyge modo Zygari, hi sunt qui nostra etate cum Liberis et uxoribus Europam peruagant Insignes fures et sine Tecto uiuentes*. Probabil că prima glosă are legătură cu codicele Ptolemeu, dar nu am reușit deocamdată să-i descifrăm sensul. Următoarea însemnarea are drept obiect poporul antic, *zygae*, pe care, după cum se observă din ultima însemnare, Haczius îi identifică cu țigani (zingari). Însemnarea *Hermol* poate să se refere la Hermolaos, unul din soldații macedoneni care l-au însoțit pe Alexandru Macedon în expediția sa din Asia. Personajul a fost pomenit de Arrianus, autor a cărui operă îi era cunoscută lui Haczius⁴¹. *Echateus* este Hecateu din Abdera, care a scris o monografie despre hiperboreeni, folosită printre sursele lui Plinius. *Strabo circa Bosphor Cimerium ponit* – într-adevăr, în *Geografia* (Cartea VII, cap. II) Strabo, referindu-se la cimbri, relatează că acest popor făcea incursiuni până în jurul lacului Maeotis, după ei acesta fiind numit și cimerian, deoarece grecii îi numeau pe cimbri cimerieni⁴². *Thurce an Lectio Temerinda*, este o interogație pe marginea denumirilor scitice ale Donului și Mării Azov, date de Plinius, potrivit căruia, Donul se numea *Silin* iar Marea Azov, era numită *Temerinda* “care înseamnă *matrem maris*”. Așadar se pare că aici se întreba care ar fi varianta turcă a acestui cuvânt scitic. În alt loc a însemnat din nou pe turci, dar în contextul relatărilor lui Simocata. Va fi încercat să afle argumente ale unei legături dintre turci și sciți? Dar, după cum am scris și mai sus, se pare că cel mai mult îl interesau în acest context acei *zygae*, pe care textul plinian al ediției lui Haczius nu-i menționează⁴³.

⁴⁰ G.F. Panzer, *Annales typographici ab artis inventae origine ad annum MD, V, Norimbergae, 1797*, p. 351.

⁴¹ Vezi mai jos.

⁴² Strabo, *Geografia*, II, trad., note și indice Felicia Vanț-Ștef, Cluj, 1974, p. 160.

⁴³ Textul ediției pliniene de la Parma 1476 se abate adesea de la textul plinian standard, așa cum este el utilizat astăzi. Pentru comparație merită văzute diferențele chiar în cazul pasajului aflat în discuție: “A cimmerico accolunt maeotici: hali: semi: serrei: scizi: gypsi: Dein tanain amnem gemino ore influentem incolunt sarmatae medorum (ut ferunt) soboles. Et ipsi in multa genera divisi. Primo sauromatae. Gynei: gratumena: unde amazonum connubia. Dein euazae: cottae: cyzimeni: messeniani: chotobocci: choatae: cyzae: tindari: thussagetae: thuracae: usque ad solitudines saxosis

Zygii erau o seminție antică care se ocupa cu jafuri și piraterie, localizată pe litoralul caucazian al Mării Negre de geografi precum Strabo, Dionisie Periegetes și Eustathios. Haczius a adăugat listei popoarelor din jurul Mării Azov, pomenite de Plinius, acest popor, interesant pentru el datorită identificării lor, fie și eronate, cu țișanii contemporani lui, pe care îi și caracterizează succint după localizare geografică, ocupații și mod de viață. Se pare totuși că el nu a făcut o adăugare la textul lui Plinius, cât o corectură a uneia din imperfecțiile ediției aflate în posesia sa. Rămâne greu de precizat dacă eroarea i-a fost semnalată de consultarea unei variante a Istoriei naturale corecte sau a făcut-o pe baza lecturilor din alți autori.

Pe marginea capitolului XVII al aceleiași cărți, intitulat *Scytharum gentes*, în care Plinius enumera diverse popoare asiatice, Haczius a însemnat: *Hermolao Thunni Eustacio ... Simocato Turcj*. Hermolaos a fost unul din însoțitorii lui Alexandru cel Mare în expediția din Asia, fiind acuzat că a complotat împotriva lui Alexandru, el a fost condamnat la moarte și lapidat. *Thunni* erau un popor situat undeva în preajma Indiei, dar în textul tipărit apărea forma *thynni*. Și Strabo menționase un neam tracic numit deasemenea *thunni* care emigrase în Bitinia. Este greu de spus dacă Haczius a corectat o greșală de tipar sau a evocat pe cei din urmă. Numele *Eustacio* și *Simocato* se referă probabil la cei doi autori bizantini omonimi. Opera istorică a lui Teofilact Simocata a fost tipărită pentru prima dată în secolul XVII, dar scrisorile lui au apărut în două ediții în timpul vieții lui Haczius. Mai întâi în marea colecție de scrisori tipărită în 1499 la Veneția de către Aldus Manutius și apoi în 1509 în traducerea latinească a lui Nicolaus Copernic sub titlul *Theophilacti Scolastici Simocati Epistole morales, rurales et amatorie interpretatione latina*⁴⁴. Una din aceste lucrări ar fi putut figura în rândul surselor de informație ale lui Haczius. Totuși dat fiind că referința apare în contextul relatărilor despre popoarele scitice nu ar fi exclus ca Haczius să fi cunoscut un manuscris al operei istorice a lui Simocata. În ceea ce privește însemnarea *Eustacio* probabil că se referă la eruditul arhiepiscop al Tesalonicului din secolul al XII-lea. Dintre scrierile sale multă vreme au fost cunoscute numai comentariile la operele lui Homer și Dionisie Periegetes. Comentariul la Homer a fost tipărit mai întâi la Roma între 1542-1550, apoi la Basel în anii 1559-1560. Datorită contextului în care este făcută însemnarea înclinăm să credem că Haczius se referă la comentariul la a doua operă. Dionisie Periegetes a fost autorul unei *okoumenes perigesij*

conuallibus asperas: ultra quas arynphei qui ad harriseos pertinent montes. Tanain ipsum scytae silin vocant. Maeotin temerinda quod significant matrem maris." Iată același pasaj așa cum apare în *Thesaurus Linguae Latine* (CD-ROM, editori Darl J. Dumont, Randall M. Smith): "A Cimmerico accolunt Maeotici, <V>ali, Seri, Serrei, Scizi, Gnissi. dein Tanain amnem gemino ore influentem incolunt Sarmatae, Medorum, ut ferunt, suboles, et ipsi in multa genera divisi. primi Sauromatae <G>ynaeco<c>ratumenoe, Amazonum conubia; dein Naevazae, Coit<a>e, Cizici, Messeniani, Co<s>tob<o>ci, Zecetae, Zigae, Tindari, Thussagetae, Tyrcae usque ad solitudines saltuos convallibus asperas, ultra quas Arimphaei, qui ad Ripaeos pertinent montes. Tanaim ipsum Scythae Sim vocant, Maeotim Tamarundam, quo significant matrem maris." După cum apare și din comparațiile celor două texte ediția din 1476 de la Parma omite să-i menționeze pe acei *zige*; Haczius semnaleză abaterea cu o acuratețe remarcabilă.

⁴⁴ K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur: von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches, 527-1453*, München, Beck, 1987, p. 251.

compusă în 1185 de hexametri⁴⁵. În comentariul său Eustathios a încercat să îmbogățească amănunțele geografice făcând apel la operele lui Strabo, Herodot, Xenophon, Arrianus ș.a., și să ofere lămuriri erudite în legătură cu sensul unor termeni și poetica lui Dionisie. Potrivit unor surse comentariul ar fi fost tipărit împreună cu poemul la Paris în 1547, apoi la Basel în 1556 și din nou la Paris în 1577 de către tipograful Henricus Stephanus⁴⁶. Cunoaștem o ediție din anul 1572 a aceluiași tipograf care menționează în introducere că prima ediție a comentariilor la Dionisie Periegetes a apărut la Basel în 1523⁴⁷.

Ceva mai jos, dar pe marginea aceluiași capitol, în corelație cu o precizare referitoare la regii Indiei până la Alexandru cel Mare, Haczius a notat: *indorum Reges vide Arrianum*. Trimiterea vizează pe autorul antic Flavius Arrianus care a scris două lucrări: *India* și *Anabasis* sau *Călătoria lui Alexandru cel Mare în Asia*. Din câte cunoaștem, o ediție din *Historia de rebus gestis Alexandri Magni* a lui Arrianus a apărut la Veneția în 1503 sau ceva mai târziu⁴⁸. Să subliniem înainte de a încheia prezentarea acestor însemnări concentrarea în referințele lui Haczius a operelor antice de geografie și istorie. Lucrul nu este surprinzător dacă avem în vedere că versurile sale latine publicate în 1518 se aflau tot pe o lucrare de geografie, *De situ orbis* a lui Pomponius Mela. Se remarcă faptul că Haczius era un cunoscător al operelor celor mai cunoscuți geografi antici precum Ptolemeu, Strabo, Dionisie Periegetes, Flavius Arrianus, Plinius cel Bătrân și probabil și Pausanias. Se pare că interesul lui Haczius s-a îndreptat mai cu seamă asupra geografiei și istoriei Europei de Est și Asiei, fiind totodată demn de subliniat efortul de confruntare și completare a informațiilor oferite de mai mulți autori cu referire la același spațiu.

În introducerea cărții a VII-a a *Istoriei naturale*, pe care a dedicat-o omului, meditând asupra fragilității și nesiguranței vieții și asupra greutăților și nefericirii care urmăresc ființa umană, Plinius se face ecoul unei concepții pesimiste asupra condiției umane. Înșirarea vicisitudinilor la care este supusă specia umană culminează cu următoarea concluzie: *Itaque multi extitere qui non nasci optimum censerent aut quam occisime aboleri*. Această cugetare l-a îndemnat pe Haczius să însemneze următoarele: *Heracletus Philo[sophus] Cynicus/ In ep[istola]/ Que Atanasio Interpretem/ ita incipit/ Quam vitam/ quisque eligere deb.../ sic de humana miseria/ queritur. Alterutrum [digen...]/ est. Vel nunquam nasci/ vel cito extingui. Omnia/ Risus Ausonius vero/ Poeta optima Graiorum/ Sentencia. Quippe homini aiunt/ Non nasci esse Bonum natum/ Aut cito morte.../ Perire*. Tot pe aceeași pagină, sub textul tipărit se mai află și următoarea însemnare: *Thimonis [epitaphium]/ hic sum post vitam miseramque inopemque sepultus/ [At] cimon non queras dij lector te male perdant*.

⁴⁵ Pauly-Wissowa, *Real-Encyklopädie der classischen Altertumwissenschaft*, IX, Stuttgart, 1907, p. 915. (Mai departe citat *Real-Encyklopädie*).

⁴⁶ *Real-Encyklopädie*, XI, Stuttgart, 1907, p. 1486.

⁴⁷ *Dyonisii Alexandri et Pomponii Melae de situs orbis descriptio*, excudebat Henricus Stephanus, Paris, 1572. (Tipăritura se păstrează la filiala din Cluj-Napoca a Bibliotecii Academiei Române).

⁴⁸ *Gesamtkatalog ...*, II, Leipzig, 1926, p. 704.

Se pare că primul nume se referă la Heraclit din Efes, filosoful printre concepțiile căruia se aflau și cele care considerau că nașterea ar fi o nenorocire. Cel ce citează o astfel de concepție a lui Heraclit a fost Clement din Alexandria în scrierea sa *Stromata* (III, 14)⁴⁹. Al doilea personaj menționat, Atanasie, ar putea fi o referință la Sf. Atanasie, episcopul Alexandriei. Nu cunoaștem însă dacă în scrierile sale a pomenit și această concepție pesimistă. Haczius înserează apoi ultimele două versuri din poemul lui Ausonius intitulat *Ex Graeco Pythagoricum de ambiguitate eligendae vitae* din *Eclogarum liber*⁵⁰. Însemnarea epitafului lui Timon Mizantropul are ca inspirație tot același poem. Cu câteva versuri mai sus este pomenit Timon Atenianul⁵¹. Textul epitafului a fost furnizat probabil de o traducere latinească a scrierii lui Plutarh intitulată *Antoniu*.

Această ultimă însemnare izvorăște din contactul cu meditația lui Plinius reprezintă o probă de erudiție. Toți autorii și versurile citate aici de Haczius concordă cu meditația pesimistă mai sus menționată și sugerează cu și mai mare putere diversitatea și complexitatea cunoștințelor acestui intelectual. Nu ne propunem să examinăm exhaustiv toate însemnările lui Haczius deși mai există și altele. Ele reprezintă în fond numai scurte însemnări de lectură care pot să dea măsura acestui intelectual.

Interesul pentru filosofie este indicat de prezența gloselor lui Haczius și pe paginile lucrărilor lui Platon, Aristotel și Marsilio Ficino. Volumul conținând opera lui Aristotel (tipărit la Veneția, 1496) are marginile paginilor umplute de adnotările lui Ladislau de Gyula, care a obținut titlu de magistru în filozofie al universității cracoviene în ianuarie 1518⁵². Volumul operelor lui Platon a fost tipărit la Veneția în 1492, în traducerea latină și cu comentariile lui Marsilio Ficino. Fiecare dialog este precedat de comentariul ficinian iar la sfârșitul volumului se află opera filosofică a lui Ficino, *Teologia Platonica*. Haczius a făcut însemnări în dreptul dialogurilor *Gorgias*, *Phaidon* și *Critias*. Și Teologia platonice a lui Ficino a fost studiată de Haczius, după cum par să indice numeroasele însemnări de pe marginea acestui text.

În încheierea acestei scurte prezentări trebuie spus că studierea acestui intelectual este departe de a fi încheiată. Martin Haczius, cunoscut în istoriografia mai recentă drept bibliofil, la o privire mai atentă vedește profilul unui intelectual cu preocupări de studiu diverse. La lista cărților bibliotecii sale, cunoscută din cercetările mai vechi, s-ar putea adăuga, cu rezervele de rigoare, și unele din cele pe care le-am identificat pe baza însemnărilor sale. Departe de a fi epuizat subiectul în acest studiu, un scop mult prea ambițios de altfel în raport cu limitările impuse de caracterul lacunar al surselor, credem că el reprezintă un stimulent serios pentru continuarea cercetării acestui intelectual. O serie de întrebări incitante, care nu și-

⁴⁹ *Heraclit*, trad. H. Mihăescu, București, Ed. de Stat, 1950, p. 35.

⁵⁰ Decimi Magni Ausonii Burdigalensis, *Opuscula*, Leipzig, 1886, p. 89, versurile 47-50; "Et largitorem grauius censura notabit./ Cuncta tibi aduersis contraria casibus. ergo/ Optima Graiorum sententia: quippe homini aiunt/ Non nasci esse bonum ut natum cito morte potiri."

⁵¹ *Ibidem*, versurile 33-35 "Hoc metuens igitur nullas cole. – Crimen ob istud/ Timon Paladiis olim lapidatus Athenis."

⁵² Muczowski, *Statuta*, p. 165.

au aflat răspunsurile aici, trebuie să fie explorate, desigur prin aportul unor surse necunoscute nouă și prin folosirea altor unghiuri de abordare.

A Humanist of Romanian Origin: Martin Haczius (Summary)

The author of this article attempts to offer an up-to-date description of the scarcely known biography and activity of the sixteenth-century Humanist who Latinised his name to Martinus Haczius. The Humanist described here was the offspring of a noble family of Romanian knezial extraction which had moved, around the 1470s, from the region of Hațeg to Cluj county. His ancestors were the knezes of Ostrov, owning a few villages in the district of Hațeg. He was born in Șard (Cluj) at an unknown date between 1488 and 1498, and studied in the universities of Vienna and Cracow between 1516 and 1518. At some time before 1526 he came to Oradea, probably attracted by the intellectual environment provided by Bishop Francisc Perényi's court. In 1538 he held the position of provost of the little chapter of Oradea and six years later in 1544 he was appointed as suffragan of the bishop of Oradea and bishop honorific of Citrum in Macedonia. In 1547 he was replaced at his own request.

*The position he held in the hierarchy of the Church allowed him to collect an impressive collection of manuscripts or books printed before and after 1500. He used to sign them with various Latinised versions of his name, "Martini Haczy sum et suorum", "Martini Haczy prepositi sum", or "Martinus Haczaky sum". Among the most valuable pieces of his collection was the Greek manuscript of Claudius Ptolemy, copied in Florence in 1454, and kept nowadays in the National Library in Vienna. Four books of his collection (Pliny the Elder, *Historia naturalis*, Parma 1476; Plato, Latin translation by Marsilio Ficino, Venice, 1491; Aristotle, Venice, 1496; Claudian, Venice, 1495) are kept today in the Library of the Romanian Academy from Cluj-Napoca and one book in the library of the Franciscan monastery of Gyöngyös (Hungary), (a volume containing the writings of Johannes Basadona published in Venice in 1518 and 1519, and Thomas More's *Utopia*, Basel, 1518).*

*The article includes a short history of Haczius' ascendancy with a genealogical table resulting from the examination of published and unpublished charters. The investigation was conducted mostly by examining the marginal notes Haczius wrote on his copy of *Historia naturalis*. The notes indicate an assiduous reader as well as a highly educated scholar. Some of his notes are simply corrections of the errors made by the editors. Others are shorter or longer commentaries of various subjects in the text. Such commentaries include quotations from other authors who could have been part of his book collection. Thus, on the basis of his citations, the writings of authors such as Catullus, Ausonius, Plutarch, Strabo, Pausanias, Dionysios Periegetes, Theophylact Simocatta, and Flavius Arrianus were well known to him, and he possibly owned some of the printed or manuscript versions. Moreover, from the investigation there*

emerges the profile of a serious scholar, preoccupied with the history and geography of South-Eastern Europe as it was reflected by Greek and Roman authors. His short notes can be found also in the margins of the philosophical writings of Plato, Marsilio Ficino, and Thomas More's Utopia. Hopefully the discovery of unknown sources will promote further investigations into Martin Hacıus, whose life and activity, little known so far, looks extremely promising for the understanding of the history of the Transylvanian intellectuality in the sixteenth century.